

Ігор Миколайович Шихненко,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
відділу історії академічної науки
Інституту архівознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0002-0304-4928
e-mail: zdvig2008@ukr.net

НАУКОВО-ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АН УРСР У 1961–1965 рр. (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ)

Метою роботи є дослідження на основі документів з Архіву Президії Національної академії наук України науково-популяризаторської діяльності АН УРСР періоду 1961–1965 рр. Вивчення історіографії з теми засвідчило, що дана проблема не знайшла достатнього висвітлення в науковій літературі. **Методологія дослідження.** У процесі роботи над статтею були застосовані історико-хронологічний та історико-описовий методи. За допомогою цих методів удалося висвітлити у хронологічній послідовності стан науково-популяризаторської діяльності АН УРСР у 1961–1965 рр., охарактеризувати її форми, напрями та досягнення. **Наукова новизна** дослідження полягає в залученні до наукового обігу значного обсягу документів з Архіву Президії НАН України, в яких відображена інформація про науково-популяризаторську діяльність АН УРСР у вказаний хронологічний період. **Висновки.** У 1961–1965 рр. Академія була одним із найбільших осередків науки в Україні, де, окрім пріоритетних напрямів досліджень, здійснювалася і науково-популяризаторська робота. Це було пов'язано з багаторічним досвідом і напрацюваннями її співробітників. В Академії у зазначений хронологічний проміжок удосконалилася структура служб, які здійснювали популяризацію науки, зріс професійний рівень їхніх керівників, розширилася співпраця з іншими науковими та відомчими організаціями, зміцнилися зв'язки з широкими колами громадськості тощо. Найбільш розповсюдженими видами науково-популяризаторської роботи АН УРСР були, зокрема: читання лекцій, виголошення доповідей, організація виставок наукових здобутків, проведення екскурсій в академічних установах, виступи в засобах масової інформації (на радіо, телебаченні, інтерв'ю в науково-популярних періодичних виданнях), надання фахових консультацій різним науковим, освітнім, культурним та виробничим організаціям.

Ключові слова: науково-популяризаторська діяльність, Академія наук УРСР, Архів Президії НАН України, архівні документи, академічні установи.

Актуальність теми дослідження. Період 1961–1965 рр. ознаменувався в житті АН УРСР визначними подіями та науковими здобутками. Вагомих успіхів було досягнуто в галузі фізики, кібернетики, астрономії, хімії, технічних і природничих наук. У вказані роки відбулися суттєві зміни у структурі АН УРСР, розширилася її дослідницька база, покращилося матеріально-технічне забезпечення, збільшилося державне фінансування тощо. Поряд із цим активізувалася

і науково-популяризаторська робота Академії. Слід зазначити, що цей напрям діяльності АН УРСР має давні традиції і є важливим для впровадження наукових здобутків у різні сфери суспільного життя. Популяризація науки сприяє зміцненню зв'язків як із виробничою сферою, так і з іншими колами громадськості. Дослідження науково-популярного характеру викликають великий інтерес у широкого загалу, оскільки дозволяють донести у зрозумілій формі складну проблематику наукових знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Опрацювання наукової літератури засвідчило, що питання науково-популяризаторської роботи АН УРСР періоду 1961–1965 рр. досі не стало предметом окремого дослідження. Деякі відомості про цей напрям діяльності Академії зустрічаються у виданнях, присвячених історії НАН України [59, с. 32; 60, с. 266–268]. Більш інформативно наповненими є збірники документів і матеріалів з історії НАН України, підготовлені Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [61; 62; 63; 64]. У цих виданнях містяться відомості про роботу Ради науково-технічної пропаганди, що діяла при Президії АН УРСР, її співпрацю з такими організаціями, як Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР (з 1963 р. – Товариство «Знання» УРСР), Будинок економічної і науково-технічної пропаганди УРСР, та низкою інших установ. Деякі відомості з питань інформаційного забезпечення і популяризації наукових здобутків НАН України зустрічаються в ювілейному виданні «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування» [66]. Діяльність Ради науково-технічної пропаганди при Президії АН УРСР, зокрема її патентних підрозділів у воєнний та повоєнний періоди, відображена у спільному дослідженні Т. Г. Косско та І. І. Хоменко «Історія діяльності патентних підрозділів Національної академії наук України (1942–2015 рр.)» [65].

Мета дослідження. За допомогою документів, що зберігаються в Архіві Президії НАН України, дослідити науково-популяризаторську діяльність АН УРСР періоду 1961–1965 рр. та висвітлити її значення для подальшого розвитку української історичної науки.

Виклад основного матеріалу. У процесі роботи над статтею були опрацьовані такі документи: загальні річні звіти АН УРСР, звіти її наукових відділів, звіти академічних установ, постанови Президії АН УРСР та матеріали до них. У річних звітах Академії, окрім інформації про результати наукових досліджень, міжнародне співробітництво, матеріальне забезпечення, містяться дані і про популяризацію (пропаганду) наукових здобутків, яку здійснювали вчені: загальну кількість опублікованих праць, прочитаних лекцій, проведених семінарів та ін. Носіями більш широкої інформації з науково-популяризаторської діяльності АН УРСР є річні звіти її наукових відділів. У цих документах містяться відомості про участь науковців у різних заходах, співпрацю з відомчими організаціями та підприємствами. Найбільш інформативно наповненими є звіти установ АН УРСР, де представлені розгорнуті дані про тематику доповідей учених, назви їхніх публікацій та ін.

Аспекти науково-популяризаторської роботи Академії відображені також у матеріалах до постанов Президії АН УРСР. Це списки лекторів і теми їхніх доповідей, висловлювання подяк і заохочень ученим за їхню участь у республіканських і всесоюзних виставках досягнень народного господарства.

Дослідження вказаних видів архівних документів також засвідчило, що до науково-популяризаторської роботи в АН УРСР залучалися всі її працівники – від академіків і членів-кореспондентів до молодших наукових співробітників. Постійно діючою установою, що координувала цей напрям в Академії, була Рада науково-технічної пропаганди. Створена в 1942 р. як Бюро наукової пропаганди та впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій, вона здійснювала облік і відбір в академічних установах найбільш ефективних наукових винаходів з метою впровадження їх у виробництво. Очолив бюро академік АН УРСР Г. Ф. Проскура. У 1944 р. Бюро наукової пропаганди та впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій було перейменоване в Постійне бюро науково-технічної пропаганди при Президії АН УРСР, а в 1948 р. – в Раду науково-технічної пропаганди АН УРСР. З 1944 до 1948 р. раду очолював академік АН УРСР О. М. Динник, у 1948–1950 рр. – доктор біологічних наук В. А. Мовчан, з 1950 до 1952 р. – академік АН УРСР В. М. Корецький, у 1952–1957 рр. – академік АН УРСР В. Г. Касьяненко, з 1957 р. – академік АН УРСР В. С. Гутиря [61, с. 512; 62, с. 661; 63, с. 808; 64, с. 927–928]. У період 1961–1965 рр. Рада науково-технічної пропаганди АН УРСР проводила координаційну роботу з популяризації наукових здобутків і сприяла їхньому впровадженню в різні галузі економіки; подавала на розгляд і затвердження Президії АН УРСР тематичні плани і пропозиції щодо публікацій науково-популярного характеру; займалася питаннями організації в академічних установах екскурсій для населення та проведення лекторіїв на підприємствах. Учені АН УРСР через свої структурні підрозділи – групи, бюро, кабінети, відділи науково-технічної пропаганди – співпрацювали з Радою з охорони архітектурних пам'яток Держбуду УРСР, Комісією з охорони природи УРСР, Радою з охорони пам'яток УРСР, Українськими відділеннями Всесоюзного мінералогічного товариства та Географічного товариства СРСР, академічними науковими організаціями: Українським ботанічним товариством, Українським фізіологічним товариством, Українським ентомологічним товариством, бібліотечними, музейними установами та ін. Активною була співпраця АН УРСР з Товариством «Знання» УРСР. На сторінках періодичних видань товариства, зокрема: «Наука і життя», «Знання та праця», «Економіка Радянської України», вчені публікували свої науково-популярні праці (нариси, статті, брошури, буклети). Основними формами популяризації наукових досягнень були читання лекцій і доповідей у відомчих установах, виступи на радіо і телебаченні, організація виставок, проведення екскурсій, надання консультацій під час створення науково-популярних фільмів, підготовка та публікація науково-популярних праць тощо.

У 1961 р. науково-популяризаторська діяльність АН УРСР була зосереджена переважно на виданні праць (статей у періодичних виданнях, брошур,

інформаційних листків (буклетів), бюлетенів, інструкцій), читанні лекцій та виголошенні доповідей, проведенні семінарів, вечорів-зустрічей, наданні фахових консультацій виробничим організаціям та різним відомствам, організації пересувних виставок, виступах на телебаченні та радіо, участі на міжнародних наукових виставках і ярмарках тощо. Вказані види робіт проводилися на громадських засадах окремими вченими академічних установ. Протягом зазначеного року АН УРСР було підготовлено та опубліковано близько 3 тис. науково-популярних статей у газетах і журналах, 85 брошур, 150 бюлетенів, інформаційних листків та інструкцій. Науковими працівниками академічних установ прочитано понад 10 тис. лекцій і доповідей в освітніх, культурних закладах, на промислових і аграрних підприємствах. На наукових виставках і ярмарках представлено понад 100 тем. Загалом проведено більш ніж 8 тис. екскурсій, установам і підприємствам надано близько 25 тис. консультацій [46, арк. 136–138]. Член-кореспондент АН УРСР Н. Д. Моргуліс підготував та подав до друку науково-популярне видання «Термоелектронний (плазмовий) перетворювач енергії». Науковий співробітник Інституту фізики І. Д. Конозенко опублікував брошуру «Атомні джерела струму». Інститут напівпровідників підготував цикл брошур «Напівпровідникова електроніка» [48, арк. 50–51].

Досить різносторонньою в справі популяризації науки була діяльність установ Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР. Академік АН УРСР В. А. Ройтер прочитав курс лекцій для працівників інженерно-технічного профілю Києва з теми «Вступ в кінетику та каталіз», опублікований згодом у вигляді брошури накладом у 350 примірників. Науковий співробітник Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського А. П. Мелешевич підготував для газети «Вечірній Київ» науково-популярну статтю «Наука майбутнього», а також прочитав лекції по радіо з тем «Матеріали майбутнього» та «Радіаційна хімія». Академік АН УРСР Ф. Д. Овчаренко опублікував у газеті «Правда» статтю «Науково-технічним товариствам увага та підтримка», виступив на телебаченні з доповідями «Вклад українських хіміків у народне господарство» та «Про досягнення хімічної науки в Україні». Науковий співробітник Інституту загальної та неорганічної хімії Є. Ф. Некряч підготував та подав до друку брошуру «Полімери в техніці і повсякденному житті». На прохання промислових організацій та інших відомств співробітники Інституту хімії полімерів і мономерів прочитали понад 100 лекцій і доповідей з проблем синтезу, застосування іонообмінних смол, переробки та застосування пластмас. Академік АН УРСР В. Г. Бондарчук підготував дві науково-популярні праці «Надра землі рідної» та «Геологічні пам'ятки України» [49, арк. 101–102, 104].

Значно розширилася науково-популяризаторська діяльність установ Відділу технічних наук УРСР. Учені Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона організували спеціальний семінар, на якому ознайомлювали працівників інженерно-технічних спеціальностей з новою зварювальною апаратурою. На семінарі в Інституті чорної металургії учасники обговорювали проблеми впровадження нових технологічних процесів, реконструкції промислових підприємств

тощо. Інститут металокераміки та спецсплавів організував пересувну тематичну виставку «Порошкова металургія», яка демонструвалася в 45 містах України [46, 135–137]. Учені Відділення брали також участь у Всесоюзній нараді наукових працівників у Москві, яка відбулася у червні 1961 р. Академіки АН УРСР Б. Є. Патон, І. М. Федорченко і член-кореспондент АН УРСР Г. В. Самсонов зустрілися та поспілкувалися з космонавтом Г. С. Титовим, а також виступили на телебаченні. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона спільно з Київською студією науково-популярних фільмів працював над створенням фільму «Електрони зварюють метали». Вчені Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інституту металокераміки та спецсплавів, а також Інституту електротехніки організували спільну тематичну виставку «Способи боротьби з корозією металів і будівельних матеріалів». Інститут металокераміки та спецсплавів та Інститут ливарного виробництва підготували виставку «Рідкі елементи» [50, арк. 150–151].

Учені-біологи АН УРСР як наукові консультанти брали участь у створенні двох науково-популярних фільмів про охорону навколишнього середовища – «Пригоди Перця» та «Краса землі рідної», також у підготовці проектів постанов Ради Міністрів УРСР природоохоронного значення. Співробітниками Інституту біохімії був проведений семінар для працівників Київського вітамінного заводу [51, арк. 49–50, 52].

Діяльність учених Відділу суспільних наук АН УРСР також ознаменувалася значними успіхами в популяризації наукових знань серед населення. Співробітники Ради з вивчення продуктивних сил УРСР опублікували низку науково-популярних праць, присвячених проблемам економічного розвитку в Україні та світі, прочитали лекції на підприємствах і організаціях. Науковий співробітник Ф. І. Дейнеко виголосила лекцію працівникам Тетіївського радгоспу на тему «Розвиток сільського господарства в семиріччі», С. М. Бухало ознайомив представників інтелігенції Рокитнянського району Київської області з досягненнями АН УРСР, Г. Б. Якуша прочитав лекції про основні напрями технічного прогресу в промисловості, що відбулися в Жовтневому палаці культури для інтелігенції Києва [52, арк. 35–36].

Співробітники Сектору держави та права підготували та опублікували через видавництво Товариства з розповсюдження політичних і наукових знань довідник для широких верств населення «50 запитань і відповідей по радянському законодавству» [47, арк. 106].

Учені Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні прочитали на підприємствах та в організаціях низку лекцій і доповідей, присвячених розвитку української літературної мови, підготовці нового видання «Українського правопису» та іншим мовознавчим аспектам [1, арк. 30]. Співробітники Інституту археології брали участь у засіданнях Ради з охорони пам'яток, що діяла при Президії АН УРСР, Ради з охорони архітектурних пам'яток УРСР при Держбуді УРСР, Керченського історично-археологічного музею, Одеського археологічного музею, Феодосійського краєзнавчого музею, на яких виступили з доповідями, що

були присвячені новим археологічним знахідкам у районах Путивля і Переяслава-Хмельницького, результатам останніх досліджень археологічних пам'яток у Криму. Вчені надавали консультації своїм колегам з Одеси, Очакова, Бахчисараю, Євпаторії, Ленінграда, Баку [2, арк. 22–24]. Інститут суспільних наук провів конференції в Шевченківському районі Львова та підшефному колгоспі м. Рудки Львівської області, де обговорювалися питання творчості Т. Г. Шевченка. Співробітники вказаної установи опублікували науково-популярні праці з проблем суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку західних областей України. Це – брошури Т. А. Козлової, М. В. Лемеха та Л. О. Олесевича «Спільними зусиллями», Б. М. Яремчишина «На шляху повної електрифікації», В. В. Грабовецького «Народні музеї Львівщини» та ін. [3, арк. 31–33]. Значну роботу з популяризації наукових знань здійснив Державний музей Т. Г. Шевченка. Його співробітники організували понад 100 пересувних виставок для загальноосвітніх закладів, бібліотек, будинків культури, присвячених пам'яті Т. Г. Шевченка: «Життя і творчість Тараса Шевченка», «Життя і діяльність Т. Г. Шевченка» та ін., а також провели науково-просвітницькі семінари для працівників Державного акціонерного товариства з іноземного туризму в СРСР (Інтурист) [4, арк. 6–7]. Популяризаторська діяльність Державної публічної бібліотеки (з 1965 р. – Центральної наукової бібліотеки) зосереджувалася, переважно, на організації книжкових виставок та читанні лекцій. Співробітники бібліотеки ознайомили працівників заводу «Ленінська кузня» з новими літературними виданнями та провели читацьку конференцію. Загалом у звітному році Державна публічна бібліотека (далі – ДПБ) організувала 29 книжкових виставок, 29 виставок-календарів, здійснила шість бібліографічних оглядів і провела шість лекцій [5, арк. 13]. Львівська бібліотека в 1961 р. організувала низку тематичних виставок, надала бібліографічні консультації різним установам і виробничим організаціям Львова та Львівської області, провела читацькі конференції та літературні вечори, присвячені питанням освоєння Космосу, творчості Т. Г. Шевченка, Марка Черемшини, розвитку сільського господарства в регіоні та ін. [6, арк. 6–13].

Велике значення у справі популяризації наукових здобутків мала також участь колективів АН УРСР у Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР. Вчені представили понад 100 експонатів, зокрема зразки нових машин і приладів, макети устаткування тощо [46, арк. 138]. Інститут фізики продемонстрував спектральний прилад для експрес-аналізу, Інститут математики – новий універсальний інтегратор, Обчислювальний центр – чергову електронну обчислювальну машину [48, 50]. Учені Інституту органічної хімії опублікували два інформаційні листки (буклети) – «Технічний синтез ментолу» та «Фітол». Інститут геології корисних копалин продемонстрував нові будівельні матеріали з карпатських менілітових сланців і нове калійне добриво під назвою калушит [49, 102, 104]. Інститут металокераміки та спецсплавів за участь у виставці був занесений до її почесної книги. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона та Інститут електротехніки були нагороджені дипломом першого ступеня, Інститут

ливарного виробництва – дипломом третього ступеня [50, арк. 152]. На Виставці досягнень народного господарства СРСР у Москві колектив Інституту фізики продемонстрував аналізатор імпульсів з динамічною фіксацією кодів для вимірювання чотирьох спектрів.

Значна увага приділялася також науково-популяризаторській роботі у військових частинах, де вчені АН УРСР систематично виступали з лекціями та доповідями. За активну діяльність у цьому напрямі Академія була нагороджена срібним кубком Київського військового округу [46, арк. 138].

У 1962 р. в системі АН УРСР здійснено заходи, що суттєво удосконалили її роботу з популяризації науки. Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР № 445 «Про заходи по поліпшенню організації науково-технічної інформації в країні» від 11 травня 1962 р. та постановою ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР № 896 «Про заходи по поліпшенню організації науково-технічної інформації в Українській РСР» від 7 серпня 1962 р., Президія АН УРСР прийняла рішення створити в установах структурні підрозділи, які б займалися популяризацією науки серед широких верств суспільства (Постанова Президії АН УРСР від 31 серпня 1962 р. № 37). З цією метою в багатьох академічних інститутах АН УРСР були організовані бюро, відділи і сектори науково-технічної інформації та пропаганди [58, арк. 151–158]. Створення цих підрозділів розширювало зв'язки АН УРСР з різними організаціями та підприємствами та оперативніше інформувало громадськість про наукові досягнення. Загалом же напрями та форми популяризації науки залишалися незмінними: публікація праць, читання лекцій, надання консультацій, виступи на радіо та телебаченні, участь у виставках та ін. АН УРСР було опубліковано понад 100 збірників науково-популярних праць та 4,5 тис. статей у періодичних виданнях. Співробітники академічних установ прочитали понад 10 тис. лекцій в освітніх та культурних закладах, а також на виробничих підприємствах, провели понад 8,5 тис. екскурсій, представили понад 100 експонатів на наукових виставках. Для популяризації наукових досягнень серед широких верств населення вчені АН УРСР спільно з Товариством із розповсюдження політичних та наукових знань УРСР організовували вечори-зустрічі з працівниками виробничих організацій. У 1962 р. проводилися такі тематичні заходи: «Наука народному господарству», «Штурм Космосу продовжується», «Радіоелектроніка та її майбутнє». На цих заходах із доповідями виступали академіки АН УРСР О. Ф. Макаренко, В. М. Глушков, Ф. Д. Овчаренко, І. М. Францевич, І. Т. Швець та члени-кореспонденти АН УРСР О. Г. Івахненко, Г. В. Самсонов, Є. П. Федоров [53, арк. 176, 178].

У 1962 р. вчені Відділу фізико-математичних наук АН УРСР спільно з членами Товариства з розповсюдження політичних та наукових знань УРСР провели Республіканський семінар із популяризації астрономічних і математичних знань. Інститут кібернетики та Будинок науково-технічної пропаганди УРСР проводили постійні семінари з таких наукових проблем, як «Математичний апарат кібернетики» та «Математика мислення». Співробітники Фізико-технічного

інституту низьких температур провели в Харкові міський семінар з фізики, на якому академік АН УРСР А. П. Комар виступив із доповіддю «Молекули і комплекси електронних хвиль», академік АН УРСР О. В. Погорелов – з доповіддю «Строго випуклі оболонки при критичних деформаціях», член-кореспондент АН УРСР С. Я. Брауде – з доповіддю «Сучасні проблеми радіоастрономії», член-кореспондент АН УРСР В. М. Нікітін – з доповіддю «Основні проблеми сучасної біології та фізики» [53, арк. 177]. Вчений Морського гідрофізичного інституту В. А. Никифоровський опублікував науково-популярну працю «Експедиція на «Єдові» в Атлантичний океан» [54, арк. 46].

Значними здобутками у справі популяризації науки позначилася, порівняно з попереднім роком, діяльність установ Відділу біологічних наук УРСР. Співробітники Інституту гідробіології брали участь у створенні двох науково-популярних фільмів про живі організми Чорного моря. Представниками наукового колективу Севастопольської біологічної станції прочитано близько 300 лекцій про діяльність станції та загальні проблеми сучасної біології для трудових колективів міста. Вчені-паразитологи АН УРСР брали участь у Всесоюзній нараді по токсоплазмозу людей і тварин, яка відбулася в Києві. Науковці ознайомили широкі кола громадськості з успіхами вітчизняної паразитології та надали консультації працівникам організацій аграрного сектору в боротьбі з різними видами шкідників рослин і тварин. Учені-ентомологи брали участь у міжнародних конференціях та симпозіумах з проблем вірусів у комах, підготували черговий довідник по комах-шкідниках, розповсюджених на території України, та ін. Вчені-екологи брали участь у Першій республіканській виставці диких корисних птахів, яка відбулася в Києві, де ознайомили присутніх із різновидами цих птахів, методами їхньої охорони і збереження популяції, а також у П'ятій всесоюзній нараді з охорони природи в Москві, на якій ознайомили вітчизняних і зарубіжних науковців зі станом, здобутками та перспективами української природоохоронної сфери. Біологи АН УРСР надавали професійні консультації під час створення радіожурналу «Рідна природа» [56, арк. 49, 54–57].

Співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні опублікували дві науково-популярні праці: «Нове в українському правописі» В. М. Русанівського та «Спорідненість слов'янських мов» В. Т. Коломієць [7, арк. 20]. Учені Інституту археології брали активну участь у конференціях і пленумах, які мали також і науково-популярне значення. Член-кореспондент АН УРСР С. М. Бібіков виступив на конференції Інституту археології АН СРСР із доповідями: «Результати Канівської експедиції 1960–1961 рр.» та «Мезолітичні культури Криму та Причорномор'я», наукові співробітники Інституту археології АН УРСР – Д. Я. Телегін – з доповіддю «Мезоліт Лівобережної України та його місце у творенні Дніпро-донецької культури» та М. І. Вязьмітіна – з доповіддю «Золота Балка – укріплене поселення на рубежі нашої ери» [8, арк. 21–22].

З ініціативи вчених Інституту суспільних наук на сторінках газети «Львівська правда» було створено лекторій, у якому висвітлювалися для широкого зага-

лу тенденції економічного розвитку країни та її досягнення в різних галузях за останні роки, надано консультації районним та обласним музеям [9, 4 арк. 1]. У 1962 р. науково-популяризаторська діяльність Ради з вивчення виробничих сил з питань популяризації науки зосереджувалася переважно на видавничій роботі та виголошенні лекцій у різних установах і відомчих організаціях. Голова ради академік АН УРСР П. М. Першин опублікував у видавництві Товариства з розповсюдження політичних і наукових знань УРСР статті «Наука стає безпосередньою виробничою силою» та «Націоналізація землі», що згодом були надруковані в десятому томі «Української радянської енциклопедії». Інший співробітник Ради з вивчення виробничих сил, М. М. Паламарчук, видав брошуру «Великі економічні райони Української РСР та перспективи їх розвитку». Г. Л. Градов підготував брошуру «Південний економічний район» та прочитав дві лекції на виробничих підприємствах у Херсоні, присвячені проблемам розвитку економічних районів України. Г. Б. Якуша опублікував праці «Технічний прогрес в народному господарстві Української РСР» та «Технічний прогрес в електроенергетиці УРСР», а також прочитав лекції у Львівському політехнічному інституті та Черкаському раднаргоспі, присвячені питанням електроенергетики [12, арк. 20–21].

Незмінною у справі популяризації науки була діяльність Державної публічної бібліотеки, зокрема організація тематичних виставок, проведення літературних вечорів, надання бібліографічних консультацій. У 1962 р. бібліотека опублікувала бібліографічні збірники: «Розвиток електрифікації Української РСР», «Природні горючі гази УРСР», збірник оглядів фондів відділу рукописів та путівник по каталогах ДПБ [10, арк. 13–14]. Львівська бібліотека організувала 89 тематичних виставок, присвячених визначним подіям і постатям минулого та сучасності: «Перший політ радянської людини в космос. До перших роковин першого польоту», «Людина майбутнього виховується сьогодні», «Література Польської Народної Республіки», «Дружба українського та вірменського народів», «150 років з дня народження Є. П. Гребінки», «240 років з дня народження Г. С. Сковороди – українського філософа та поета», «150 років з дня народження Чарльза Діккенса – видатного англійського письменника», «Комплексна механізація і автоматизація в машинобудуванні», «Джерела науково-технічної інформації», а також іншим аспектам суспільно-політичного життя західноукраїнських земель початку ХХ ст. [11, арк. 6, 8–9].

У 1962 р. вчені АН УРСР традиційно брали участь у виставках і ярмарках. На Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР Морський гідрофізичний інститут продемонстрував макет штормового басейну та альбом із фотографіями та характеристиками нових приладів і устаткування [54, арк. 46]. Інститут мінеральних ресурсів представив технологію виготовлення нового фунгіциду-купронафта (засіб для боротьби з грибовими захворюваннями сільськогосподарських рослин) та результати його застосування в аграрному секторі [55, арк. 65]. На Виставці досягнень народного господарства СРСР

Інститут металофізики представив створений у ньому прилад для вивчення магнітоконструкцій [54, арк. 45]. Високими нагородами за участь у вказаних заходах були нагороджені Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститут метало-кераміки та спецсплавів, Інститут теплоенергетики, Інститут машинознавства та автоматики та ін. [53, арк. 178–179].

Незмінним напрямом АН УРСР залишалася науково-популяризаторська робота у військових частинах. У Будинках офіцерів проводилися Дні науки та техніки, читалися лекції та ін. Вчені АН УРСР систематично відряджалися в розташування груп радянських військ за кордоном, зокрема до Німецької Народної Республіки (НДР), Польської Народної Республіки (ПНР), Угорської Народної Республіки (УНР). У групі радянських військ у НДР член-кореспондент АН УРСР М. М. Сиротинін прочитав лекції на теми: «Досягнення радянської науки в освоєнні Космосу» та «Медико-біологічні основи польоту людини в Космос», науковий співробітник Інституту фізики О. Ф. Немець прочитав лекції: «Атомна енергія і її використання» та «Найновіші дослідження напівпровідникової техніки». Групі радянських військ в УНР академіки АН УРСР М. В. Пасічник та І. М. Францевич виголосили доповіді на теми: «Стан та перспективи розвитку атомної енергетики», «Проблема керування термоядерними реакціями» та «Матеріали нової техніки». Член-кореспондент АН УРСР О. Г. Івахненко прочитав лекції групі радянських військових у ПНР на теми: «Автоматика і телемеханіка на службі технічного прогресу» та «Електронні обчислювальні машини і кібернетика» [58, арк. 26–28].

У 1963 р. науково-популяризаторська діяльність АН УРСР була позначена також вагомими подіями та здобутками. За вказаний рік академічні установи опублікували 567 найменувань довідників, проспектів, буклетів та інших інформаційних повідомлень; через ДПБ здійснили книгообмін із низкою зарубіжних установ, зокрема з 50 академіями наук, 48 національними бібліотеками, 131 вищим навчальним закладом. Шляхом книгообміну бібліотека спрямувала до зарубіжних установ понад 25,5 тис. видань, отримавши близько 27 тис. видань. З лекціями та доповідями у засобах масової інформації (періодичних виданнях, на радіо і телебаченні) виступили понад 2 тис. вчених АН УРСР [57, арк. 120–121].

Значних успіхів у науково-популяризаторській роботі досягли українські математики. Інститут математики опублікував два тематичних збірники з методики вирішення диференційних рівнянь та проблем математичної фізики і теорії функцій. Його співробітники прочитали лекції в різних відомчих установах стосовно математичних здібностей та їхнього розвитку, про роль математики в науково-технічному прогресі, про розвиток математики та приклади її застосування тощо [16, арк. 49–50].

Головною астрономічною обсерваторією підготовлено та подано до друку серію плакатів «Зоряний всесвіт», методичний посібник «Світ далеких Сонць», опубліковано низку науково-популярних статей у періодичних виданнях, надано професійні консультації під час створення науково-популярних фільмів, організовано понад 20 екскурсій для широких верств населення [19, арк. 13].

Помітних успіхів у популяризації науки досягли хіміки. Співробітники одеських лабораторій Інституту загальної та неорганічної хімії підготували для журналу «Хімія» близько 80 рефератів статей із проблем плазмово-фотометричного та атомно-абсорбційного методів аналізу [20, арк. 15]. Вчені Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського опублікували низку брошур науково-популярного характеру, присвячених питанням хімічних реакцій, полімеризації, сорбентів тощо [21, арк. 112]. Співробітники бюро науково-технічної інформації та пропаганди Інституту хімії полімерів та мономерів підготували комплекс інформаційних матеріалів з полімеризації для тележурналу «Наука і техніка» та надали понад 100 наукових консультацій різним відомчим організаціям і підприємствам [22, арк. 27–28].

Інститут машинознавства та автоматики опублікував збірники науково-популярних праць із проблеми передавання інформації, впливу робочих середовищ на якість матеріалів, нових засобів електророзвідки та ін. [29, арк. 45–46]. Учені Інституту проблем лиття виступили на виробничих підприємствах із низкою доповідей, присвячених автоматизації плавлення чавуну, технологічним основам застосування термостійких покриттів ливарних форм; надали понад 300 консультацій працівникам освітніх закладів та інших відомчих організацій з питань отримання та застосування чавуну у виробництві, комплексної автоматизації завантаження і дозування шихтових матеріалів за допомогою спеціальних рахункових устаткувань, електромагнітного транспортування рідкого металу [30, арк. 53–54]. Співробітники бюро науково-технічної пропаганди Інституту металокераміки та спецсплавів провели у звітному році конференції та семінари з обговорення проблем застосування металокерамічних виробів у машинобудуванні та виробництві [31, арк. 219–220].

Популяризаторська діяльність учених-біологів АН УРСР була зосереджена переважно на організації семінарів та наданні наукових консультацій. У 1963 р. співробітники Інституту ботаніки провели для лікарів санітарно-епідеміологічних станцій семінари з питань судово-медичної експертизи та отруєння грибами; взяли участь у створенні двох науково-популярних фільмів: «Не за синіми горами» та «Любіть наш степ», присвячених проблемам збереження навколишнього середовища [23, арк. 49–50]. Учені Інституту гідробіології опублікували близько десяти науково-популярних праць про рибальство і водні ресурси. Під час експедиційних подорожей співробітники інституту надавали допомогу місцевим рибгоспам, гідростанціям, базам у боротьбі з водними паразитами і сезонними захворюваннями риб та ін. [25, арк. 38–39]. Для працівників колгоспів і комунальних господарств Центральний республіканський ботанічний сад організував курси квітникарства; провів 11 екскурсій для іноземних колег із Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Афганістану. Співробітники саду представили свою наукову продукцію на Міській виставці квітів у Києві та на Всесоюзному конкурсі букетів [26, арк. 43].

Значними здобутками у справі популяризації української науки позначилася робота працівників Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні. У періодичних

виданнях «Радянська Україна», «Вітчизна», «Українська мова в школі» були опубліковані праці багатьох співробітників інституту, присвячені аспектам вітчизняного мовознавства. Це – статті директора інституту академіка АН УРСР І. К. Білодіда: «До висот мовної культури» та «Зі світом розмовляє (Про Т. Г. Шевченка)», З. Т. Франко «На спільній ниві», В. М. Русанівського «Удосконалення правопису», К. К. Цілуйко «Українські географічні найменування» та ін. [13, арк. 28–29]. Досить продуктивною у видавничому плані була діяльність Сектору держави та права. Групою наукової інформації та пропаганди, що діяла у складі установи, опубліковано «Довідник дружинника», «Технічний прогрес і винахідницьке право», «Про житлово-будівельну кооперацію» та ін. Окрім цього, вчені надавали консультації різним відомчим і виробничим організаціям з питань карного та процесуального права, цивільного права, трудового та земельного права, теорії держави і права тощо [15, арк. 15–16]. Співробітники ДПБ організували книжкову виставку, присвячену історії книгодрукування, підготували та подали до публікації бібліографічний покажчик «Історія української книги», а також близько 50 статей до «Української радянської енциклопедії» [14, арк. 4, 6].

У 1963 р. на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР близько 30 установ АН УРСР продемонстрували понад 100 своїх наукових розробок [57, арк. 122]. Учені Академії організували комплексний показ досягнень у галузі кібернетики, порошкової металургії, радіоастрономії, наукового приладобудування тощо. Інститут радіофізики та електроніки експонував на виставці новостворений генератор стандартних шумів, парамагнітний газоаналізатор, автоматичний вимірювальний прилад ультракоротких радіохвиль та ін. [17, арк. 20]. Співробітники Інституту електродинаміки представили прилад для вимірювання перемінних магнітних полів, що базувався на ефекті Холла, та регулятор автоматичної підтримки оптимального режиму компенсації напруги [18, арк. 28]. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона експонував новостворені апарати електрошлакового зварювання, універсальний зварювальний трактор ТС-35, апарат для зварювання горизонтальних швів під час спорудження конструкцій доменних печей, напівавтомат для зварювання у вуглекислому газі в монтажних умовах та ін. [27, арк. 90]. Інститут фізіології рослин репрезентував буклети про способи виготовлення полімерних добрив, рекомендації із застосування передпосівної обробки насіння солями мікроелементів, застосування гербіцидів спільно з добривами, хімічні засоби боротьби з рожевим гірчаком та ін. [24, арк. 40].

У тому ж році на Виставці досягнень народного господарства СРСР 14 наукових установ АН УРСР продемонстрували понад 60 тем та експонатів. За розробку та впровадження у виробництво нових зразків машин, приладів і матеріалів Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Фізико-механічний інститут, Інститут газу були нагороджені дипломами виставки [57, арк. 122]. Вчені Інституту теплоенергетики представили на виставці нові типи теплообмінних апаратів для стаціонарного газотурбінного устаткування, апаратуру з контролювання метану, макет шахти з підземною охолоджувальною системою повітря та ін. [28, арк. 54].

1964 рік охарактеризувався у житті АН УРСР також значними успіхами у справі популяризації науки. В жовтні цього року Рада науково-технічної пропаганди організувала триденний загальноакадемічний семінар з обговорення тогочасних проблем діяльності служб із забезпечення науковою інформацією. У роботі семінару окрім учених АН УРСР брали участь і науковці з установ АН СРСР. Найбільшу активність у науково-популяризаторській роботі виявили академіки АН УРСР Б. Є. Патон, В. С. Гутиря, М. Ф. Гулий, К. Б. Яцимирський, члени-кореспонденти АН УРСР Г. В. Самсонов, Р. В. Чаговець, І. Г. Підоплічко, С. М. Бібіков. Установи АН УРСР через ДПБ здійснили книгообмін з понад 1 тис. зарубіжних установ, з яких було понад 50 академії наук, більше ніж 100 вищих навчальних закладів та бібліотек [67, арк. 164–165].

Досить помітною, в порівнянні з попередніми роками, була участь академічних установ у створенні науково-популярних фільмів. Учені Інституту проблем лиття надавали консультації постановникам телефільму «Циркон на службі народу» із циклу «Наука виробництву» [37, арк. 45]. Науковий співробітник Інституту гідробіології П. С. Вовк узяв участь у створенні науково-популярного кінонарису про розведення амурських риб у ставах України [34, арк. 40]. Співробітники Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського спільно з членами Товариства «Знання» УРСР працювали над створенням науково-популярного фільму «Акваріум Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського» та епізоду про промисел риб для чергового випуску кіножурналу «Піонерія» [35, арк. 91]. Учені Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського надавали консультації постановникам художніх фільмів «Тіні забутих предків», «Свято врожаю», «Наймичка» та ін. [32, арк. 22]. Співробітники ДПБ виступали з низкою доповідей, присвячених творчості Т. Г. Шевченка у Львівському поліграфічному інституті, Московському поліграфічному інституті (РРФСР); прочитали лекції на виробничому підприємстві «Ленінська кузня»; підготували фотомеханічне видання «Граматика» Івана Федорова (1574 р.), опубліковане Видавництвом «Дніпро», а також підготували 29 статей для «Української радянської енциклопедії» [33, арк. 2–3].

Згідно з постановою ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР № 506 «Про покращення показу досягнень науки на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР» від 15 травня 1964 р., було створено павільйон «Наука», в якому 40 академічних установ представили близько 500 експозицій своїх наукових розробок і винаходів. На цій виставці розширився показ експонатів із комплексних проблем кібернетики, електрозварювання, приладобудування. За внесок у популяризацію української науки колектив Інституту кібернетики був нагороджений дипломом першого ступеня, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона – дипломом другого ступеня, Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР – дипломом третього ступеня [67, арк. 166–167]. Інститут механіки експонував на виставці стенд «Склоцемент» та новостворений прилад для вимірювання вібрацій [37, арк. 41]. Інститут електрозварювання

ім. Є. О. Патона представив на виставці напівавтомат для зварювання у вуглекислому газі в монтажних умовах, регулятор часу для контактних машин та ін. [36, арк. 50].

У 1965 р. зріс професійний рівень кадрового складу підрозділів АН УРСР з популяризації науки. У 40 установах було опубліковано бібліографічні бюлетені та тези доповідей, загальний обсяг яких становив 550 друкованих аркушів; здійснено близько 25 тис. сторінок експрес-перекладів зарубіжних видань, понад 250 тис. фоторепродукцій і близько 15 тис. метрів мікрофільмів. З метою забезпечення якісного та оперативного видання інформаційних матеріалів у структурі Видавництва «Наукова думка» створено редакційний відділ інформаційної літератури. Вчені АН УРСР брали участь у Міжнародній виставці з проблем пошуку та організації наукової інформації «Інфорга-65» та Міжнародному симпозиумі з наукової інформації, організованому країнами-учасницями Ради Економічної Взаємодопомоги, де обговорювалися питання удосконалення інформаційних служб у структурі АН УРСР та перспективи їхнього подальшого розвитку [68, арк. 172–173]. Науково-популяризаторська діяльність академічних установ була переважно зосереджена на участі у республіканській та всесоюзній виставках народного господарства. Інститут математики представив на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР такі експонати: новий метод вирішення різних класів рівнянь, розвиток теорії функцій в Україні за останнє десятиліття, аналітичні методи дослідження в квантовій теорії поля та ін. [38, арк. 23]. Інститут кібернетики експонував на республіканській та всесоюзній виставках електронно-обчислювальні машини «Промінь», «Дніпро-1», «Інтератор», «Оптимум» [41, арк. 29]. Інститут механіки експонував на виставках матеріали з розрахунку складних механічних систем на коливання і міцність, з розробки і впровадження високонапірних і низьконапірних поворотних коліс, а також моделі високонапірних коліс [39, арк. 27]. Колектив Дніпропетровського філіалу цього інституту представив на виставках бензоповітряний термобур, бурові коронки торцевого різання, мікробарометер, механізм для обтягування канатів [40, арк. 87]. Прилади для вимірювання теплопровідності, визначення якості теплоізоляції та безперервного контролю вмісту пального в котлоагрегатах репрезентували на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР вчені Інституту теплофізики [42, арк. 49]. Інститут фізіології рослин експонував на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР новостворені регулятори росту рослин та мінеральні добрива, на Виставці досягнень народного господарства СРСР – гербіциди для знищення бур'янів, гідрозид малеїнової кислоти як засіб для підвищення продуктивності сільськогосподарських культур та ін. [43, арк. 60]. Інститут біології південних морів ім. О. О. Ковалевського представив на республіканську та всесоюзну виставки схеми продуктивності Чорного моря та акваторій Середземноморського басейну, матеріали з біоніки, вимірювальний засіб для морського планктону [44, арк. 27]. Інститут економіки представив низку наукових праць, серед яких: «Шляхи підвищен-

ня економічної ефективності капітальних вкладень у промисловість та сільське господарство», «Ефективність капітальних вкладень у хімічну промисловість УРСР»; підготував стенди за темами: «Госпрозрахунок і матеріальне стимулювання виробництва», «Алгоритм розрахунку на ЕОМ плану постачання промислового підприємства», а також експозицію «Удосконалення планування і економічне стимулювання виробництва» [45, арк. 52].

Висновки. Опрацювання документів з Архіву Президії НАН України показало, що в задекларовані роки АН УРСР була одним із найбільших осередків науки в Україні, в якому, окрім пріоритетних напрямів досліджень, здійснювалася також і науково-популяризаторська робота. Це було пов'язане з багаторічним досвідом і напрацюваннями її вчених. У цей хронологічний період в Академії значно удосконалилася структура служб, які здійснювали популяризацію науки, зріс професійний рівень їхніх керівників, розширювалася співпраця з іншими науковими та відомчими організаціями у цьому напрямі, зміцнювалися зв'язки з широкими колами громадськості. За активну участь в організації тематичних виставок, проведенні екскурсій, наданні фахових консультацій виробничим організаціям тощо українські вчені неодноразово були нагороджені преміями та відзнаками. Загалом тема науково-популяризаторської діяльності є важливою та заслугове на подальші наукові розробки.

Список використаних джерел

1. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Відділення. Спр. 573. 45 арк.
2. Там само. Спр. 578. 35 арк.
3. Там само. Спр. 579. 45 арк.
4. Там само. Спр. 581. 16 арк.
5. Там само. Спр. 582. 13 арк.
6. Там само. Спр. 583. 27 арк.
7. Там само. Спр. 630. 41 арк.
8. Там само. Спр. 635. 39 арк.
9. Там само. Спр. 636. 59 арк.
10. Там само. Спр. 641. 14 арк.
11. Там само. Спр. 642. 26 арк.
12. Там само. Спр. 644. 36 арк.
13. Там само. Спр. 690. 75 арк.
14. Там само. Спр. 695. 14 арк.
15. Там само. Спр. 696. 26 арк.
16. Там само. Спр. 697. 72 арк.
17. Там само. Спр. 702. 33 арк.
18. Там само. Спр. 705. 76 арк.
19. Там само. Спр. 708. 25 арк.
20. Там само. Спр. 711. 31 арк.
21. Там само. Спр. 712. 138 арк.

22. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Відділення. Спр. 714. 40 арк.
23. Там само. Спр. 716. 67 арк.
24. Там само. Спр. 720. 79 арк.
25. Там само. Спр. 721. 63 арк.
26. Там само. Спр. 723. 60 арк.
27. Там само. Спр. 727. 348 арк.
28. Там само. Спр. 728. 112 арк.
29. Там само. Спр. 730. 86 арк.
30. Там само. Спр. 731. 85 арк.
31. Там само. Спр. 732. 275 арк.
32. Там само. Спр. 739. 49 арк.
33. Там само. Спр. 741. 10 арк.
34. Там само. Спр. 764. 74 арк.
35. Там само. Спр. 769. 130 арк.
36. Там само. Спр. 775, 74 арк.
37. Там само. Спр. 778, 92 арк.
38. Там само. Спр. 779, 76 арк.
39. Там само. Спр. 781. 73 арк.
40. Там само. Спр. 782. 165 арк.
41. Там само. Спр. 783. 117 арк.
42. Там само. Спр. 790. 123 арк.
43. Там само. Спр. 816. 112 арк.
44. Там само. Спр. 819. 115 арк.
45. Там само. Спр. 821. 136 арк.
46. Там само. Оп. Планова комісія. Спр. 1116. 151 арк.
47. Там само. Спр. 1117. 248 арк.
48. Там само. Спр. 1118. 107 арк.
49. Там само. Спр. 1119. 189 арк.
50. Там само. Спр. 1120. 196 арк.
51. Там само. Спр. 1121. 88 арк.
52. Там само. Спр. 1122. 44 арк.
53. Там само. Спр. 1160. 193 арк.
54. Там само. Спр. 1162. 116 арк.
55. Там само. Спр. 1163. 120 арк.
56. Там само. Спр. 1165. 71 арк.
57. Там само. Спр. 1198. 142 арк.
58. Там само. Оп. Секретаріат. Спр. 1134. 202 арк.
59. История Академии наук Украинской ССР. Киев: Наукова думка, 1979. 835 с.
60. Історія Академії наук Української РСР : у 2-х кн. Київ, 1967. Кн. 1. 835 с.
61. Історія Національної академії наук України. (1941–1945): Частина 2. Додатки. Київ, 2007. 576 с.
62. Історія Національної академії наук України. 1946–1950: Частина 2. Додатки. Київ, 2008. – 716 с.

63. Історія Національної академії наук України. 1951–1955: Частина 2. Додатки. Київ, 2012. 916 с.
64. Історія Національної академії наук України. 1956–1960 : Частина 2. Додатки. Київ, 2016. 1064 с.
65. Косско Т. Г., Хоменко І. І. Історія діяльності патентних підрозділів Національної академії наук України (1942–2015 рр.) // Історія науки і біографістика. 2018. Вип. 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2018_4_13
66. Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування. Київ: Вид-во КММ 2008. 624 с.
67. Поточний архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Планова комісія. 207 арк.
68. Поточний архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Планова комісія. 232 с.

References

1. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 573. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
2. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 578. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
3. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 579. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
4. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 581. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
5. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 582. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
6. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 583. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
7. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 630. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
8. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 635. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
9. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 636. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
10. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 641. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
11. Fond 251, Inventory «Department», Unit 642. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
12. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 644. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
13. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 690. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
14. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 695. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
15. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 696. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

16. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 697. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
17. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 702. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
18. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 705. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
19. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 708. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
20. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 711. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
21. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 712. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
22. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 714. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
23. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 716. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
24. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 720. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
25. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 721. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
26. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 723. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
27. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 727. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
28. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 728. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
29. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 730. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
30. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 731. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
31. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 732. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
32. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 739. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
33. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 741. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
34. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 764. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
35. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 769. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
36. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 775. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

37. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 778. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
38. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 779. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
39. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 781. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
40. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 782. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
41. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 783. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
42. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 790. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
43. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 816. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
44. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 819. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
45. Fond 251, Inventory «Departments», Unit 821. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
46. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1116. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
47. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1117. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
48. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1118. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
49. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1119. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
50. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1120. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
51. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1121. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
52. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1122. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
53. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1160. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
54. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1162. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
55. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1163. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
56. Fond 251, Inventory «Planning commission», Unit 1165. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
57. Fond 251. Inventory «Planning commission». Unit 1198. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

58. Fond 251, Inventory «Secretariat», Unit 1134. Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

59. *Istoriya Akademii nauk Ukraynskoi SSR* [History of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR]. (1979). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

60. *Istoriia Akademii nauk Ukrainkoi RSR : u 2-kh. Kn. 1.* [History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR: In 2 books. Book 1]. (1967). Kyiv. [In Ukrainian].

61. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. (1941–1945): Chastyna 2. Dodatky* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1941–1945: Pt. 2. Addenda]. (2007). Kyiv. [In Ukrainian].

62. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1946–1950: Chastyna 2. Dodatky* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946–1950: Part 2. Addenda]. (2008). Kyiv. [In Ukrainian].

63. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1951–1955: Chastyna 2. Dodatky* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1951–1955: Pt. 2. Addenda]. (2012). Kyiv. [In Ukrainian].

64. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1956–1960: Chastyna 2. Dodatky* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1956–1960: Pt. 2. Addenda]. (2016). Kyiv. [In Ukrainian].

65. Kossko T. H., Khomenko I. I. (2018). *Istoriia diialnosti patentnykh pidrozdiliv Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1942–2015 rr.)* [History of activities of the patent departments of the National Academy of Sciences of Ukraine (1942–2015)]. In *Istoriia nauky i biohrafistyka*. [History of Science and Biographical Studies]. No. 4. [In Ukrainian].

66. *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. 1918–2008: do 90-richchia vid dnia zasnuvannia.* [The National Academy of Sciences of Ukraine. 1918–2008: to the 90th anniversary of the founding]. (2008). Kyiv: Vyd-vo KMM. [In Ukrainian].

67. Fond 251, Inventory «Planning commission». Current archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

68. Fond 251, Inventory «Planning commission». Current archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

Ihor Mykolaiovych Shykhnenko,

Candidate of Historical Sciences

Researcher of the Department of the History of Academic Science, Institute of Archival Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0002-0304-4928

e-mail: zdvig2008@ukr.net

Science-popularizing activity of the Academy of Sciences of the UkrSSR in 1961–1965 (based on the documents from the Archives of the Presidium of the NAS of Ukraine)

The aim of the research is to explore the science-popularizing activity of the Academy of Sciences in the UkrSSR in 1961–1965 according to the documents from the Archives of the Presidium of the NAS of Ukraine. Studies of historiography signify that the

given issue has not been properly covered within scientific literature yet. **The methodology.** Historical-descriptive and historical-chronological methods have been used. It became possible to expose the state of science-popularizing activities of the Academy of Sciences in the UkrSSR during 1961–1965 period with the help of these methods and to characterise its forms, directions, and achievements. **The scientific novelty** of the research presupposes implementation of a considerable volume of documents from the Archives of the Presidium of the NAS of Ukraine into scientific circulation. These documents provide information on the science-popularizing activities of the Academy of Sciences of the UkrSSR during the mentioned time frame. **Conclusions.** In 1961–1965 the Academy was one of the largest scientific centres in Ukraine, in which science-popularizing work was being fulfilled along with other priority areas. Such a tendency was due to the long-standing experience and groundwork of its scientists. Within this time frame, the Academy saw the improvement of the structure involving services, which carried out the popularization of science. Other tendencies include the growth of the professional level among supervisors, an increase of cooperation with other scientific and departmental organizations as well as the strengthening of connections with the wide circles of various communities. The most widespread types of science-popularizing work in the Academy of Sciences of the UkrSSR were, among others: lectures and reports, organization of exhibitions dedicated to scientific achievements, excursions within academic establishments, participation in the mass media (radio shows, television, and interviews in popular science periodicals), professional consultations to various scientific, educational, cultural, and industrial institutions.

Key words: science-popularizing activity, Academy of Sciences in UkrSSR, the Archives of Presidium of the NAS of Ukraine, archival documents, academic establishments.

Игорь Николаевич Шихненко,

кандидат исторических наук,

научный сотрудник отдела истории академической науки Института архивоведения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0002-0304-4928

e-mail: zdvig2008@ukr.net

Научно-популяризаторская деятельность АН УССР в 1961–1965 гг. (по документам Архива Президиума НАН Украины)

Цель работы состоит в исследовании на основе документов из Архива Президиума НАН Украины научно-популяризаторской деятельности АН УССР периода 1961–1965 гг. Изучение историографии по теме свидетельствует о том, что данная проблема не получила достаточного освещения в научной литературе. **Методология исследования.** В процессе работы над статьей были применены историко-описательный и историко-хронологический методы. С помощью этих методов удалось осветить в хронологической последовательности состояние научно-популяризаторской деятельности АН УССР в 1961–1965 гг., охарактеризовать ее формы, направления и достижения. **Научная новизна** исследования предусматривает

внедрение в научное обращение значительного объема документов из Архива Президиума Национальной академии наук Украины, в которых отражена информация о научно-популяризаторской деятельности АН УССР в указанный хронологический период. **Выводы.** В 1961–1965 гг. Академия была одним из крупнейших центров науки в Украине, где кроме приоритетных направлений исследований осуществлялась и научно-популяризаторская работа. Это было связано с многолетним опытом и наработками ее ученых. В Академии в указанный хронологический промежуток усовершенствовалась структура служб, которые осуществляли популяризацию науки, вырос профессиональный уровень их руководителей, расширялось сотрудничество с другими научными и ведомственными организациями, укреплялись связи с широкими кругами общественности и тому подобное. Наиболее распространенными видами научно-популяризаторской работы АН УССР были, в частности: чтение лекций и докладов, организация выставок научных достижений, проведение экскурсий в академических учреждениях, выступления в средствах массовой информации (радио, телевидение, интервью в научно-популярных периодических изданиях), предоставление профессиональных консультаций различным научным, образовательным, культурным и производственным организациям.

Ключевые слова: научно-популяризаторская деятельность, Академия наук УССР, Архив Президиума НАН Украины, архивные документы, академические учреждения.

*Стаття підготовлена 12 квітня 2019 року;
подана до друку 23 квітня 2019 року.*